

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 4 Sayı: 16 Volume: 4 Issue: 16

Kış 2011 Winter 2011

KÜLTEPE KAZILARINDA ELE GEÇEN WAKLUM MEKTUPLARI WAKLUM LETTERS DISCOVERED IN KÜLTEPE EXCAVATIONS

Esma ÖZ*

Özet

Anadolu'nun eski çağ tarihine ışık tutan en eski yazılı belgeler, Kültepe tabletleridir. Kültepe'de ele geçen tabletlerin büyük çoğunluğu, Asurlu tüccarların arşivlerinden ve bir kısmı da yerli halka ait belgelerden oluşmaktadır. Asur Ticaret Kolonileri Devri olarak adlandırılan ve yaklaşık 250 yıllık (M.Ö ±1975-1723) bir döneme ait olan bu tabletlerin, önemli bir grubu ticarî içerikli olup, sayıları fazla olmamakla birlikte, sosyal ve hukukî konuları kapsayan tabletler de bulunmaktadır. Hukukî konularla ilgili belgeler arasında, Asurlu tüccarların zaman zaman birbirleriyle birtakım problemler yaşadıklarına ilişkin kayıtlar da bulunmaktadır. Asurlu tüccarlar arasında, çeşitli durumlardan kaynaklanan anlaşmazlıklar söz konusu olduğunda, tüccarların öncelikle "bēt kārim" "kārum dairesi"ne müracaat ettikleri, problemler burada çözülemez ise, Kaniš kārum'una havale edildiği, Kaniš kārum'unda da bir karara varılmadığı takdirde, Asur şehir meclisine gidildiği ve burada son kararın verildiği anlaşılmaktadır. Asur şehir meclisi kararlarının kaydedildiği bu tabletler, "waklum mektupları" olarak adlandırılmıştır. waklum mektuplarının en önemli özelliği, Asur kralının "waklum" unvanını kullanarak, Kaniš kārum'una ya da muhatap aldığı Asurlu tüccar(lar)a seslenmesi ve tabletin zarfında da, Asur şehir meclisinde alınan kararların, kral tarafından onaylandığını gösteren waklum'un mührünün bulunmasıdır.

Bu makalede, Asur kralı tarafından, bir kısmı Kaniš kārum'una, bir bölümü de Asurlu tüccar(lar)a hitaben yazılmış "waklum mektupları" üzerinde duracağız.

Anahtar Kelimeler: Kültepe, Waklum, Asur Şehir Meclisi, Kaniš kārum'u, Asurlu Tüccarlar.

Abstract

Kültepe tablets are the oldest written tablets that bring the ancient age history of Anatolia into light. Most of tablets which were found in Kültepe are composed of archives of Assyrian merchants's and some of them are composed of documents that belong to local people. The majority of these documents which belong to approximately a period of 250 years (±1975-1723 B.C) and called as The Period of Assyrian Trade Colonies commercial content is, although not more than numbers, are available also tablets social and legal issues covering. Among the documents related to legal issues, also records relating to some conflicts which occurred in among themselves sometimes Assyrian merchants's. In a conflict case, in among Assyrian merchants firstly were applying to "bēt kārim" "kārum office". If the problems could not be solved in this office, it was sending to Kaniš kārum. To Aššur City Council was applying and have been seen here given the last decision if Kaniš kārum could not decide on the conflict. These tablets which the decisions's of Aššur City Council were recorded have been called as "waklum letters". The most important feature of "waklum letters" is that the Aššur king's was calling out to Assyrian merchants or Kaniš kārum by using the title "waklum" and also in envelope of tablet's, decisions's taken in Aššur City Council has been approved showing by the king is available seal's of waklum's.

Here, we will emphasize "waklum letters" which some of them were written to "Kaniš kārum" and some of them to Assyrian merchants by the Aššur king.

Key Words: Kültepe, Waklum, Aššur City Council, Kaniš kārum, Assyrian Merchants.

1948'den bu yana devam eden Kültepe kazıları¹ neticesinde, bugün yaklaşık 23.000 Eski Asurca çivi yazılı tablet ele geçmiştir.² Bu tabletlerin büyük bölümü, Mezopotamya'dan Anadolu'ya ticaret yapmak amacıyla gelen Asurlu tüccarların arşivlerinden ve bir kısmı da Anadolu'nun yerli halkına ait belgelerden oluşmaktadır. Tabletlerin konusu ağırlıklı olarak, borç senetleri, iş mektupları, teslimat

*Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi.

¹ Türk Tarih Kurumu adına 1948 yılında başlayan Kültepe kazılarını, uzun yıllar Prof. Dr. Tahsin Özgüç yürütmüştür. 2006 yılından bu yana, Kültepe kazıları Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun başkanlığında devam etmektedir. Hocalarımıza, tabletleri filologların çalışmalarına sundukları için teşekkür ederim.

² Eski Asurca tabletlerin bibliyografyası için bkz. Cécile Michel (2003). *Old Assyrian Bibliography*, Leiden: Old Assyrian Archives, Studies, volume 1).

belgeleri, masraf listeleri, toplu kayıtlar ve çeşitli konularda yazılmış notları içermektedir. İktisadî vesikaların yoğun olduğu Kültepe tabletleri arasında, Asurlu tüccarların zaman zaman kendi aralarında birtakım ticarî ve hukukî problemler yaşadıklarına ilişkin kayıtların yer aldığı belgeler de bulunmaktadır. Asurlu tüccarlar, aralarındaki anlaşmazlıkların çözümü için öncelikle “*bēt kārīm*” “*kārum* dairesi”ne³ müracaat ederlerdi. Eğer, sorun burada çözülemez ise, Anadolu’daki diğer *kārum* ve *wabartumlar*’ın bağlı olduğu Kaniş *kārum*’una gidilirdi. Problemin Kaniş *kārum*’unda da halledilememesi durumunda “*bēt ālim*” “(Asur) şehir meclisi”ne müracaat edilir ve son karar burada verilirdi. Asur kralının başkanlığında toplanan şehir meclisinin, konuyla ilgili verdiği kararı içeren bu belgeler, “*umma wakkumma...qibima*” “*wakkum* şöyle...söyler” şeklinde değişmeyen bir hitapla başladığı için “*wakkum* mektupları” olarak adlandırılmıştır. Bu belgelerin en önemli özelliği, Asur kralının “*wakkum*” unvanını kullanarak, Kaniş *kārum*’una ya da muhatap aldığı tüccar(lar)a seslenmesi ve tabletin zarfında da, Asur şehir meclisinde alınan kararların kral tarafından onaylandığını gösteren, “KİŞİB *wakkim*” “*wakkum*’un mührü” yazısının bulunmasıdır.

wakkum mektupları, Kaniş *kārum*’una yazılan resmî mektuplar ve kralın ticarî ilişkilerde bulunduğu tüccar(lar)a gönderdiği kişisel mektuplar olmak üzere iki grupta incelenebilir.⁴ Asur şehir meclisinde alınan kararların, Kaniş *kārum*’una iletiildiği mektuplarda “*umma wakkumma ana kārīm Kaniş qibima ālum dīnam (ina hamrim)*”⁵ *iddinma*” “*wakkum*, Kaniş *kārum*’una şöyle söyler: Şehir (Asur) (kutsal mekânda) kararı verdi” ifadesiyle başlar⁶ ve kesin emirleri içerir; *wakkum*’dan, Asurlu tüccar(lar)a yazılan kişisel mektuplarda ise, emirler değil ricalar söz konusudur. (Larsen, 1974b: 295)

wakkum mektuplarını değerlendirmeden önce, Asur kralının kullandığı bir unvan olduğu görüşü genel kabul gören, *wakkum* konusunda yapılan yorumları sunmak istiyorum:

wakkum unvanını taşıyan kişinin kim olabileceği hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. CAD A/I, s: 277-278’de, *akkum*, *wakkum*, *uklum* (UGULA/PA) şeklinde geçen bu kelime için, “askerlerin, işçilerin ve zanaatkarların denetleyicisi” anlamı verilmekte, Asur’da bir krallık unvanı olarak da kullanıldığı belirtilmektedir. AHW, s: 1456a’da “prensın bir unvanı” ve CDA, s: 433’de de “Eski Asurca’da kral unvanı” olarak geçmektedir.

Landsberger, *wakkum* mektuplarının, içerik bakımından kralın yazabileceği mektuplar olmadığını belirterek, *wakkum*’un, “kralın mührünü kullanmaya yetkili yüksek rütbeli bir memur” olabileceğini ifade etmektedir. (Landsberger, 1940: 22, n: 2) Balkan da Landsberger’in görüşüne katılarak, Geç Asur Devri krallarının *wakkum* unvanını kullanmalarına rağmen, bu mektupların muhtevası itibarıyla kral tarafından yazılamayacağını söylemektedir. (Balkan, 1955: 33, n: 46) Orlin, Asur krallarının bir unvanı olan *wakkum*’un, aynı zamanda kraliyetle ilgisi olmayan kişilerce de kullanılmış olabileceğini belirtmekte ve *wakkum*’u “yüksek rütbeli hukukî bir memur” şeklinde yorumlamaktadır. (Orlin, 1970: 64) Lewy, Orta Asur Döneminde PA ideogramıyla geçen *wakkum*’un, Eski Asurca belgelerde “Asur’daki yüksek rütbeli bir memuru” işaret ettiğini belirtmektedir. (Lewy, 1956: 26, n: 109).

wakkum mektupları üzerinde, Larsen kapsamlı bir çalışma gerçekleştirmiştir.⁷ (Larsen, 1976: 129-159) L29-573=POAT 18A numaralı *wakkum* mektubunun zarfında bulunan mühür kitâbesinin (POAT 18B), Eski Asur Dönemi krallarından İkünüm’un oğlu Şarrum-kên’e (I.Sargon)⁸ ait olduğunun anlaşılmasıyla Larsen, Landsberger’in *wakkum* için ileri sürdüğü “kralın mührünü kullanmaya yetkili yüksek rütbeli bir memur” fikrinin artık kabul edilemeyeceğini, bütün *wakkum* mektuplarının krala ait olduğu konusunda hiçbir şüphenin bulunmadığını ve kralın bir meclis başkanı gibi görev yaptığını

³ *bēt/itum*, “ev” anlamının dışında; arsa, mal, mülk, ticarethâne ve aynı zamanda bir kurumu ifade etmek üzere kullanılmıştır. (CAD B, s: 282-295; AHW, s. 132-134 ve CDA, s: 46-47) Merkez *kārum*’un idarî bir birimi olduğu anlaşılan *bēt kārīm*’de, Asur’dan gelen malların depolandığı, önemli idarî ve ticarî kararların alındığı, çeşitli kayıtların tutulduğu, ticareti yapılan mallardan *kārum* adına alınacak vergilerin toplandığı ve malların saraya çıkarılmasında tüccarlarla yerel saray arasında arabuluculuk yaptığı anlaşılmaktadır. (Albayrak, 2003a: 344) Aynı zamanda, *kārum* dairesi’nin, Asurlu tüccarlar ile saraylar arasındaki problemlerde de devreye girerek, Asur vatandaşlarının haklarını korumaya yönelik girişimlerde buldukları bilinmektedir. (bkz. Kt n/k 504)

⁴ Ele geçen *wakkum* mektuplarından bazıları, kırık satırlardan oluştuğu için tabletlerin anlam bütünlüğü sağlanamamış, bu sebeple çalışmamızda bu belgelerden bahsedilmemiştir.

⁵ *hamrum* için CAD H, s: 70; AHW, s: 318 ve CDA, s: 104’te “(Tanrı Adad ve Tanrı Aşşur’un) kutsal yeri” anlamı verilmektedir.

⁶ Kt 87/k 40, Kt c/k 261 ve Kt 91/ k 100 numaralı belgeler, Asur şehir meclisinin aldığı kararları içermez. *wakkum* tarafından Kaniş *kārum*’una gönderilen talimatlar mektuplarıdır.

⁷ *wakkum* mektupları konusunda yapılan diğer çalışmalar için bkz. Salih Çeçen (1990a). *Kültepe Metinlerinde Bulunan Yeni Wakkum Mektupları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; Cécile Michel (2001). *Correspondance Des Marchands De Kaniş Au Début Du IIe Millénaire Avant J.-C.*, Paris; Guido Kryszat (2004c). *Wer Schrieb Die Wakkum-Briefe?*, Leiden: Assyrian and Beyond. Studies Presented to Mogens Trolle Larsen.

⁸ Şarrum-kên (I. Sargon) M.Ö ± 1920-1881 yıllarında krallık yapmıştır.

söylemekte; birçok belgenin üzerinde yaptığı çalışmanın neticesinde, Asur kralının, kendi vatandaşları ile ilgili olaylarda hitap ederken *waklum*, tanrılarla konuşurken *işšiakkum* ve siyasî-politik alanlardaki konuşmalarda da *rubā'um* ve *bēlum* unvanlarını kullandığını belirtmektedir. (Larsen, 1976: 131-149)

İkūnum'un oğlu Şarrum-kēn'a ait olduğu anlaşılan mektubun zarfındaki metin (POAT 18B) “[KİŞİB *wa-ak-lim*]” “[*waklum*'un müh]rü” diye başladıktan sonra mühür yazısının son satırlarında ¹⁾ [LUGAL.GÍ].NA ²⁾ [PA.TE].SÍ ³⁾ [^dA]-šūr ⁴⁾ DUMU *I-ku-[nim]* ⁵⁾ PA.TE.SÍ ⁶⁾ ^dA-šūr “¹⁻⁶⁾ Tanrı [Aş]şur'un [şehir be]yi, İkū[um]'un oğlu, Tanrı Aşşur'un şehir beyi, [Şarrum]-kēn” yazılışıyla, kral Şarrum-kēn'in mühür kitâbesi kaydedilmiştir. Dolayısıyla, buradaki *waklum*'un Şarrum-kēn'i gösterdiği açıktır.

Mektubun tabletinde de (POAT 18A) *waklum*, yani Şarrum-kēn, ünlü tüccar Pūšu-kēn'e “Burada babam, sana (şu) talimatları verdi” diye seslendikten sonra, babası İkūnum'un talimatlarını bildirmekte, metnin devamında da *waklum*'un, Asqūdum adlı şahısta bir miktar gümüşünün bulunduğu, ancak bu gümüşle ilgili birtakım sıkıntılar yaşandığı ve *waklum*'un Pūšu-kēn'den problemi halletmesi için yardım istediği anlaşılmaktadır. Tablette, İkūnum'un, tüccar Pūšu-kēn'e “oğlum” diye hitap ettiği görülmektedir. Kralın, ticarî ilişkilerde bulunduğu tüccarlara bir yakınlık göstergesi olarak bu şekilde seslendiğini düşünebiliriz. Metinde *waklum*, gümüş konusundaki sorunun halledilmesi durumunda bir nevi teşekkür, minnet ifadesi olarak Pūšu-kēn'i, Tanrı Aşşur ve kendi tanrısı huzurunda takdis edeceğini de belirtmektedir. Metnin tamamı şöyledir (POAT 18A)¹⁰⁾: ¹⁾ *um-ma wa-ak-lum-ma* ²⁾ *a-na Pu-šu-ke-en* ³⁾ *qí-bi-ma / a-na-kam-ma* ⁴⁾ *a-bi / ú-na-hi-id-kà* ⁵⁾ *um-ma šu-ut-ma / šu-ma me-er-i a-ta* ⁶⁾ *šu-ma ta-ra-a-ma-ni* ⁷⁾ KÜ.BABBAR^{ap} / *Ás-qú-dim* ⁸⁾ *ša-ba-at / a-ni i-na lup-pí-kà* ⁹⁾ *ta-áš-pu-ra-am* ¹⁰⁾ *um-ma a-ta-ma / a-wi-lum* ¹¹⁾ *i-na qá-qí-ri-im* ¹²⁾ *da-nim / wa-ša-áb* ¹³⁾ [*lá e*]-*ta-lá-ku-ma* ¹⁴⁾ [KÜ].BABBAR *lá a-ša-ba-at* ¹⁵⁾ *šu-ma a-bi₄ a-ta* ¹⁶⁾ *šu-ma ta-ra-a-ma-ni* ¹⁷⁾ *a-ma 2 lup-pé-en* ¹⁸⁾ *na-áš-ú-ni-ku-um* ¹⁹⁾ *iš-té-en* ²⁰⁾ *1 lup-pá-am ší-me* ²¹⁾ *1 lup-pá-am / i-na qá-tí-kà* ²²⁾ *kà-i-il₅ / šu-ma a-bi₄ a-ta* ²³⁾ *šu-ma ta-ra-a-ma-ni* ²⁴⁾ *a-bu-ni lu-qú-tám ma-a-tám* ²⁵⁾ *i-dí-šu-um lu e-ta-lá-tí-ma* ²⁶⁾ *iš-tù KÜ.BABBAR 1 GÜ ù e-li-iš* ²⁷⁾ *ša-ba-at / KÜ.BABBAR 1 GÍN* ²⁸⁾ *lá i-ha-li-iq ki-ma* ²⁹⁾ *ša a-ta / ta-qí-ša-ni* ³⁰⁾ *li-bi₄ ha-di IGI A-šur* ³¹⁾ *ù i-li-a a-kà-ra-ba-kum* ³²⁾ [*ki*]-*ma* KÜ.BABBAR^{ap} *ra-mì-ni-kà* ³³⁾ *šu-tám-ri-iš* ³⁴⁾ *a-šu-mì a-wa-tí-kà / ša i-bu-lu-ù₄ a-bi₄-a* ³⁵⁾ *ta-áp-té-a-ni ù lup-pá-kà! / áš-[ta-me]* ³⁶⁾ *a-na-ku a-na-kam ma-ša-ku-um* “¹⁻⁸⁾ *waklum*, Pūšu-kēn'e şöyle söyler: Burada babam, sana (şu) talimatları verdi. O, şöyle (söyler): “Eğer, sen benim oğlumsan (ve) eğer beni seviyorsan, Asqūdum'un gümüşünü tut (elde et)!”⁸⁻¹⁴⁾ Şimdi mektubunda bana şunları yazdın, sen şöyle (söyledin): Adam, tehlikeli bir konumdadır. (Onunla anlaşmak için) gidemiyorum. Ben, kendi yetkimdeki [gü]müştü [tuta]mıyorum.¹⁵⁻²¹⁾ Eğer, sen benim babamsan (ve) beni seviyorsan, onlar sana iki mektup getirmektedirler. Bir mektubu oku (ve) bir mektubu da elinde muhafaza et!²¹⁻²⁹⁾ Eğer, sen benim babamsan (ve) eğer beni seviyorsan, bizim babamız ona pek çok mal verdi, en azından senin yetkindeki 1 *biltum* gümüşü veya daha fazlasını tut (elde et)! 1 *šeql* gümüş dahi kaybedilmemel! Bana verdiğin hediyeyi, gönülden vererek mutlu et!²⁹⁻³⁵⁾ Tanrı Aşşur ve benim tanrımın huzurunda sana dua edeceğim (seni takdis edeceğim). Gümüşü, kendi paranmış gibi kullan. Babamın yaşamı boyunca sen problemlerini bana açtın ve mektubunu iş[ittim]. Ben burada, senin için sorumluluk almaktayım.”

POAT 18A/B numaralı mektuptan başka, Kt n/k 560 numaralı belge de, *waklum*'un, kralın kullandığı bir unvan olduğu konusunda şüpheye yer bırakmamaktadır. Çünkü, metnin 13-16. satırlarında “Kralın mührünü taşıyan bu mektubun kopyasını Tūra-Bēli sana gönderdi” ifadesi yer almakta; bu mektubun kopyası olduğu anlaşılan Kt n/k 1384 numaralı belgenin zarfında da “*waklum*'un mührü” tâbiri geçmektedir. Dolayısıyla, “kralın mührü” ve “*waklum*'un mührü” ifadeleri birbirini tamamlamakta ve buradan *waklum*'un, kralın kullandığı bir unvan olduğu sonucu çıkmaktadır. Metinden, Kura adlı şahsın, Puzur-İstar'dan bilmediğimiz nedenlerden bir miktar gümüş aldığı anlaşılmakta, gümüşün ödenmesiyle ilgili önemli bir problem ortaya çıkmış olmalı ki, *kārum* dairesi ve Kaniş *kārum*'unda çözülemeyen olayın, Asur şehir meclisine kadar gittiği ve burada karara bağlandığı görülmektedir. Kt n/k 560 numaralı (Çeçen, 1990a: 36-37) metnin tamamı şöyledir: ¹⁾ *a-lu-um dí-nam* ²⁾ *i-na ha-am-ri-im* ³⁾ *i-dí-in-ma ma-lá* ⁴⁾ KÜ.BABBAR *ša Puzur₄-İstar* ⁵⁾ *Ku-ra il₅-qé-ú* ⁶⁾ *i-Kà-ni-iš^{ki}* ⁷⁾ *a-na me-er-e* ⁸⁾ *Puzur₄-İstar* ⁹⁾ *ú-ta-ar* ¹⁰⁾ *Ku-ra iš-tí* ¹¹⁾ DAM.QÀR^{ri}-*šu* ¹²⁾ *e-ta-wu* ¹³⁾ *me-he-er lup-pí-im* ¹⁴⁾ *a-nim ku-nu-uk* ¹⁵⁾ *ru-ba-im Tù-ra-Be-lí* ¹⁶⁾ *ub-lá-ku-um* “¹⁻⁹⁾ Şehir, kutsal mekânda kararı verdi.³⁻⁵⁾ Kura(nın), Puzur-İstar'dan aldığı gümüş ne kadarsa, Kaniş'te, Puzur-İstar'ın oğullarına iâde edecek.¹⁰⁻¹²⁾ Kura, (meseleyi) tüccarıyla konuşacak.¹³⁻¹⁶⁾ Kralın mührünü (taşıyan) bu tabletin kopyasını Tūra-Bēli sana gönderdi.”

⁹⁾ LUGAL=šarrum “Kral” ve GÍ.NA= kânu: Gerçek, doğru olmak. LUGAL.GÍ.NA=Şarrum-kēn “Kral, gerçektir” anlamındadır.

¹⁰⁾ Metnin işlendiği yer için bkz. Mogens Trolle Larsen (1976). *The Old Assyrian City-State and Its Colonies*: Mesopotamia Copenhagen Studies in Assyriology Volume 4.

Kt n/k 560 numaralı mektubun kopyası Kt n/k 1384'te de (Çeçen, 1990a: 36-37) benzer ifadeler kayıtlıdır: ¹ KİŞİB *wa-ak-lim* ² *a-lu-um dí-nam* ³ *i-na ha-am-ri-im* ⁴ *i-dí-in-ma ma-lá* ⁵ KÜ.BABBAR *ša Puzur₄-İštar* ⁶ *il₅-qé-ú i-na* ⁷ *Kà-ni-iš a-na me-er-e* ⁸ *Puzur₄-İštar* ⁹ *ú-ta-ar-ma* ¹⁰ *Ku-ra* ¹¹ *iš-tí tám-kà-ri-im* ¹² *e-ta-wu* “¹⁻⁴ *waklum*”un mührü. Şehir, kutsal mekânda kararı verdi ve ⁵⁻¹² (Kura) aldığı Puzur-İštar'ın gümüşü ile ilgili olarak Kaniš'te Puzur-İštar'ın çocuklarına iâde edecek ve Kura, tüccar ile konuşacak.”

Yine, *waklum*'un, kralın kullandığı bir unvan olduğu, EL 327 numaralı (Eisser-Lewy, 1935: 100-101) belgenin zarfında rastladığımız, İkünüm'un oğlu Şarrum-kên'e ait mühür baskısından ve zarf üzerindeki metinde kayıtlı ifadelerden anlaşılmaktadır. Zarfıta görülen Sütun I: ¹ *dŠarrum-kên* ² PA.TE.Sİ ³ *dA-šür* ve Sütun II: ¹ *mēr Ī[kūnim]* ² PA.TE.Sİ ³ *dA-[šür]* “Sütun I: “¹⁻³ Tanrı Aššur'un şehir beyi Şarrum-kên ve Sütun II: ¹⁻³ Tanrı Aš[šur]'un şehir beyi Ī[kūnim]'un oğlu” şeklindeki mühür yazısı¹¹ ve zarf üzerindeki metinde yer alan “KİŞİB *waklim*” “*waklum*”un mührü” tâbiri ile, kral Şarrum-kên'in kastedildiği açıktır.

Bahsettiğimiz üzere, iki grupta değerlendirebileceğimiz *waklum* mektuplarının ilk grubunu, *waklum*'dan Kaniš *kārum*'una hitaben yazılmış resmî mektuplar oluşturmaktadır. Bu mektuplar, Asur şehir meclisinde alınan kararların, Asurlu tüccarların Anadolu'daki temsilcisi konumunda olan Kaniš *kārum*'una iletildiği belgelerdir.

İşleyeceğimiz ilk belge, *waklum* tarafından Kaniš *kārum*'una ve “*šaher rabi*” “küçük-büyük (meclis)”e yazılan Kt 87/k 40 numaralı (Hecker, 2003: 183-196) tablettir. Belgede, Asurlu tüccarların zarflı tabletlerinin, Wahšušana'dan gelen yerli ve perakendeci tüccarlar tarafından satın alınması ve şehir dışına çıkarılmasından, *waklum*'un duyduğu rahatsızlık dile getirilmektedir. Tablette *waklum*, Asurlu tüccarlara ait, şehir dışına çıkarılan ve ciro edildiği anlaşılan tabletlerin toplanması gerektiği yönünde talimatlarda bulunmaktadır. Tabletlin ilgili satırları şöyledir: ¹ *um-ma wa-ak-lúm-ma a-na* ² *kà-ri-im Kà-ni-iš^{ki} ša-he-[er]* ³ GAL *qí-bi-ma / ni-ša-me-ma / [up-pé]* ⁴ *ha-ru-mu-tim / ša tám-[kà-r]e* ⁵ *iš-tù Wa-ah-šu-ša-na [x (x)] x* ⁶ *nu-a-ú / ù ma-ki-ru-ú* ⁷ *i-za-bi-lu-nim-ma ša-hu-ru-tum* ⁸ *i-na ma-tim / iš-ta-na-ú-mu* ⁹ *a-pu-tum / i-na u₄-mì-im* ¹⁰ [ša] *[up-pá-am / a-nim / ta-ša-me-a=ni* [kırık işaretler].....⁴ *[up-pá-am šu-u[m-šu]* ⁵ *ša tam-kà-ri-im [ša iš-tù]* ⁶ *Wa-ah-šu-ša-na [nu-a-ú]* ⁷ *ú ma-ki-ru / ú-šé-[ší-ú]* ⁸ *li-iš-ú-mu-ma / [u[p-pé-e-šu-nu]* ⁹ *li-ip-hu-ru-ma* IGI '3' [DUMU] ¹⁰ *ša A-šür ma-lá* KÜ.BABBAR *tù-ša-¹qá¹=lá-ni* ¹¹ *bè-lu [up-pé-e]* ¹² *li-iš-qú-lu-ni-ku-nu-tí-ma* ¹³ *[up-pé-e-šu-nu / li-il-qé=ú-ma* ¹⁴ *ša [up-pá-am / iš-ú-mu... “¹⁻¹⁰ waklum*, Kaniš *kārum*'una, küçük-büyük (meclise) şöyle söyler: İşitiyoruz. Tüccarların zarflı tabletlerini, Wahšušana'dan yerli ve (perakendeci) tüccarlar taşıyorlar. Küçük ülkede satın alıyorlar. Günlerdir bu mektubu işitiyorum...⁴⁻¹⁴ Onun adına tüccarın tabletini, Wahšušana'dan yerli ve (perakendeci) tüccarlar (şehir dışına) çıkarıyorlar. Onların (Asurlu tüccarların) tabletlerini satın alsınlar. Aššur'un 3 oğlunun huzurunda toplansınlar. Tartılan gümüşle ilgili, tabletlerin beyleri size tartınsınlar (ödesinler). Onların tabletlerini alsınlar. Tableti satın alsınlar...”

Bir başka *waklum* mektubu, Kt b/k 180'de (Çeçen, 1990a: 37-38), Ennam-A'nın ölümü üzerine Aššur-rabi'nin, babasının kan parasını almak istemesiyle ilgili hukukî konunun Asur şehir meclisinde görüşülüp karara bağlandığı ve kararın “*rābišum*” “vekil, avukat” aracılığı ile *Kaniš kārumu*'na gönderildiği anlaşılmaktadır. Verilen karara göre, Ennam-A'nın kan parası Aššur-rabi'ye ödenecektir. Bu ödemenin, davacının belirlediği vekil aracılığıyla yapıldığı görülmektedir. Metnin tamamı şöyledir: ¹ [*um-ma wa-ak-lúm-ma*] ² [*a-na kà-r]i-im* ³ [*Kà-ni-iš^{ki}*] ⁴ [*qí-bi-ma*] ⁵ *a-lu-um / dí-nam* ⁶ *i-na ha-am-ri-im* ⁷ *i-dí-in-ma* ⁸ *A-šür-GAL DUMU En-nam-A* ⁹ *ra-bi₄-ša-am / a-na* ¹⁰ *Kà-ni-iš / i-ša-pár-ma* ¹¹ *da-me / ša En-nam-A=ma* ¹² *<a-na> me-er-i-šu* ¹¹ *i-[ša-qí-il₅]* “¹⁻⁴ [*waklum*], [Kan]iš [*kār*]um'una [şöyle] [söy]ler: ⁵⁻⁷ Şehir, kutsal mekânda kararı verdi ve ⁸⁻¹² Ennam-A'nın oğlu Aššur-rabi, bir vekili (avukatı) Kaniš'e gönderecek ve Ennam-A'nın kan parası, onun oğluna ödenecek.”

ICK 1, 182'de de, metnin bazı kısımları kırık olduğu için net anlaşılacakla birlikte, ticarî mallar ve gümüşle ilgili çözüme kavuşturulan konunun Kaniš *kārum*'una bildirildiğini öğreniyoruz. Diğer *waklum* mektuplarından farklı olarak, bu belgede ay ve *limum* tarihlemesi yapıldığını görüyoruz. Metnin tamamında şunlar kayıtlıdır: ¹ *um-ma wa-ak-lúm-ma* ² *a-na kà-ri-im Kà-ni-[iš^{ki}]* ³ *qí-bi-ma a-lu-um* ⁴ *dí-nam i-na ha-am-ri-im* ⁵ *i-dí-in-ma* İm-dí-DINGIR ⁶ DUMU *Šu-La-ba-an* ⁷ MAŠKİM *e-ha-az-ma* ⁸ *a-na kà-ri-im Kà-ni-iš^{ki}* ⁹ *i-ša-pár-ma lu i-na* ¹⁰ *lu-qú-tim lu i-na* ¹¹ [.....] KÜ.BABBAR... ¹ 'İTU'. [KAM...] ² *li-mu-[um]* ³ *Šu^dEN.ZU* [DUMU] ⁴ *Pá-pí-li-im* ⁵ *kà-ru-um* ⁶ *e-mu-uq* MAŠKİM ⁷ *Bu-zi-a* DUMU

¹¹ krş. Kemal Balkan (1955). *Kaniš Kārum'unun Kronoloji Problemleri Hakkında Müşahedeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İd^rna^{1-a} 8^r MAŠKİM-^{sí} r(x)¹ “¹⁻⁷ waklum, Kan[iš] k̄arum’una (şöyle) söyler: Şehir, kutsal mekânda kararı verdi. Šü-Laban’ın oğlu İmdilum, bir vekile (avukata) ulaşacak ve ⁸⁻¹¹ (onu) Kaniš k̄arum’una gönderecek. Hem ticarî malları hem [...] hem de gümüşü ... ¹⁻⁸ [...Ay]’ı, Pappilum’un [oğlu] Šü-Sîn’in [lī]mum’luğu. k̄arum, vekilin (avukatın) idarî gücüdür. İd^rnā¹ya’nın oğlu Buzīya benim vekilimdir (avukatımdır).”

Kt 79/k 101 numaralı (Sever, 1991b: 260) waklum mektubunda da, adları kaydedilmeyen Asurlu, Akadlı, Amurrulu ve Subarlı dört kişi arasında, altınla ilgili bir problem olduğu, bu sorunun şehir meclisinde “kīma awāt naruā’im” “dikili taşın sözüne göre/ hükmü gereğince”¹² karara bağlandığı anlaşılmaktadır. Asur şehir meclisinin sorunları görüşürken, kanun sayılabilecek birtakım kuralların yazılı olduğu, dikili taştaki hükümleri dikkate alarak karar verdiğini görüyoruz. Tablette, waklum’un, Akadlı, Amurrulu ve Subarlı tüccarların, Anadolu’da ticaret yapmasını istemediği anlaşılmaktadır. Metnin 16-25. satırlarındaki ifadeler, Asur şehir meclisinin aldığı kararlara uyulmadığı takdirde, olayın ciddi sonuçlarını yansıtmaktadır. Metinde şunları okuyoruz: ¹um-ma wa-ak-lúm-ma ²a-na kà-ri-im ³Kà-ni-iš^{ki} ⁴qí-bí-ma ⁵lup-pá-am ⁶ša di-in a-lim^{ki} ⁷ša a-šu-mì KÛ.GÌ ⁸ša ni-iš-pu-ra-ku-nu-tí-ni ⁹lup-pu-um ¹⁰šu-ut a-ku-uš ¹¹a-šu-mì KÛ.GÌ i-šu-ur-tám ¹²ù-la né-šú-ur ¹³a-wa-tum ¹⁴ša KÛ.GÌ ¹⁵pá-ni-a-tum-ma ¹⁶a-hu-um a-na a-hi-im ¹⁷a-na št-mì-im ¹⁸i-da-an ¹⁹ki-ma / a-wa-at ²⁰na-ru-a-im ²¹DUMU A-šür ²²šu-um-šu ²³KÛ.GÌ a-na A-ki-dí-im ²⁴A-mu-ri-im ²⁵ù Šu-bi-ri-im ²⁶ma-ma-an ²⁷la i-da-an ²⁸ša i-du-nu ²⁹ú-lá i-ba-la-aṭ “¹⁻⁴ waklum, Kaniš k̄arum’una (şöyle) söyler: ⁴⁻⁸ Altınla ilgili olarak şehrin verdiği kararı içeren size gönderdiğimiz tablet geçersizdir. ⁹⁻¹⁵ Altınla ilgili planı tasarlamadık. Altın meselesi önceliklidir ve biri diğerine fiyatına verecek. ¹⁶⁻²⁵ Dikili taşın hükmü gereğince adı geçen Asurlu, altını Akadlı’ya, Amurrulu’ya ve Subarlı’ya, (ya da) herhangi bir kimseye vermeyecek. Verdiği takdirde yaşamayacak.”

Asur şehir meclisinin sorunları çözüme ulaştırıp karara bağlarken, dikili taştaki kuralları göz önüne almasına ilişkin başka belgeler de mevcuttur. Kt n/k 1925 numaralı¹⁴ waklum mektubunda, tüccar Šü-Kūbum ile ilgili alınan kararlar, Kaniš k̄arum’una bildirilmekte, yine dikili taştaki hükümlere göre karar verilmektedir. Šü-Kūbum’un içinde bulunduğu problemin ne olduğu hususunda tablette bir bilgi bulunmamakla birlikte, metnin son satırlarında “gümüşünü alacak” ifadesi, konunun gümüş hakkında olduğunu akla getirmektedir. Kt 79/k 101 numaralı mektuptan da anlaşıldığı üzere, dikili taşta, hukukî, ticarî vb. konuları kapsayan, kanun niteliğinde maddeler bulunmaktaydı. Tablete göre, Asur şehir meclisinde alınan kararlar, adı geçen kişilerce uygulanırken şahitlerce de ispat edilmesi istenmektedir. Bu durum, daha sonra her iki tarafın da hak iddia etmesini önlemek amacıyla olmalıdır. Metnin tamamı şöyledir: ¹um-ma wa-ak-lúm-ma ²a-na kà-ri-im ³Kà-ni-iš^{ki} ⁴qí-bí-ma ⁵a-lu-um di-nam ⁶i-na ha-am-ri-im ⁷i-dí-ma ⁸tám-kà-ru ⁹Šu-Ku-bi-im ¹⁰DUMU A-šür-be-el-a=wa-tim ¹¹i-na mî-ma ¹²Šu-Ku-bu-um ¹³i-šu-ú-ni ¹⁴ki-ma a-wa-at ¹⁵na-ru-wa-ú ¹⁶i-na št-bi-šu ¹⁷i-ku-un-ma ¹⁸i na sà bi tí šu ¹⁹KÛ. BABBAR^{ap}-šu ²⁰i-lá-qé “¹⁻⁴ waklum, Kaniš k̄arum’una şöyle söyler: ⁵⁻⁷ Şehir, kutsal mekânda kararı verdi. ⁸⁻¹⁴ Aššur-bēl-awātim’in oğlu, tüccar Šü-Kūbum, mevcut herşeyi alacaktır. ¹⁴⁻²⁰ Dikili taşın hükmüne göre, onun şahitleri (aracılığıyla) doğrulayacak...?? (her biri) gümüşünü alacak.”

Kt a/k 394’te de (Sever, 1991b: 257-258), naruqqum-sermayesi ve faizsiz verilen borç paranın (gümüşün) ödenmesiyle ilgili, dikili taşın hükmü doğrultusunda karar verildiği anlaşılmakta, yine bu metinde de alacaklı şahsın parasını şahitler huzurunda alması gerektiği bildirilmektedir. Metnin tamamında şunları okuyoruz: ¹um-ma wa-ak-lúm-ma ²a-na kà-ri-im ³Kà-ni-iš^{ki} ⁴qí-bí-ma ⁵a-lu-um di-nam ⁶i-dí-ma a-na A-šür-ta-ak=lá-ku ⁷DUMU A-šür-i-dí ⁸šu-ma i-na GÁN^{lim} ⁹lu na-ru-qum lu e-bu-ṭi ¹⁰ma-ma-an i-dí-in ¹¹qá-dí um-mì-a-ni [šu-ma]-ma ¹²i-na št-be-šu i-na ¹³a-lim^{ki} / i-lá-qé ¹⁴šu-ma KÛ.BABBAR i-na GÁN^{lim} ¹⁵e-pu-ul ki-ma ¹⁶[a]-wa-at na-ru-a-im ¹⁷i-št-bi₄-šu i-ku-an-ma ¹⁸áš-^{ra}-kam-ma KÛ.BABBAR^{ap}-šu ¹⁹i-lá-[qé a-n]a KÛ.BABBAR ²⁰ma-ma-[an lá] i-tá-hi ²¹a-na a-lim^{ki} ²²i-pá-hu-ra-am” “¹⁻⁴ waklum, Kaniš k̄arum’una şöyle söyler: ⁵⁻¹⁰ Şehir, kararı verdi. Eğer, Anadolu’da herhangi bir kimse, Aššur-İddi(n)’nin oğlu Aššur-taklāku’ya hem naruqqum-sermayesi, hem de faizsiz borç verdiyse, ¹¹⁻¹³ sermayedar ile birlikte onun şahitleri (aracılığıyla) şehirde (Asur’da) alacak. ¹⁴⁻¹⁹

¹² naruā’um: Üzeri kanun ve yönetmeliklerle yazılı dikili taş. kīma awāt naruā’im tâbiri ve geçtiği metinler için bkz. Hüseyin Sever, (1991b). *Yeni Kültepe Tabletlerinde Geçen “Kīma awāt naruā’im”*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; Klass R. Veenhof (1995a). *In Accordance With The Words of The Stele: Evidence For Old Assyrian Legislation*, Chicago: Chicago Kent Law Review 70.

¹³ ušurtum ešerum: Plan yapmak, plan çıkarmak. (AHw, s:1440; CDA, s: 81)

¹⁴ Metnin ilgili satırları için bkz. Sabahattin Bayram (2000). *ina naditum ša naruā’i*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları; Klass R. Veenhof (1995a). *In Accordance With The Words of The Stele: Evidence For Old Assyrian Legislation*, Chicago: Chicago Kent Law Review 70.

Eğer, gümüşü Anadolu'da öderse, dikili taşın hükmü gereğince, onun şahitleri (aracılığıyla) ispat edecek ve orada (Anadolu'da) gümüşünü alacak.¹⁹⁻²²⁾ Gümüşe hiç kimse yaklaşmayacak. Asur, gümüşü benim için toplayacaklar.”

Ele alacağımız bir başka belge, Kt c/k 1010'da (Çeçen, 1990a: 38-39), diğer *waklum* mektuplarından farklı olarak, kararın kutsal mekânda, Tanrı Aşşur'un ^{GIŠ}KAK.EN.GAL amblemi¹⁵ huzurunda alındığı kayıtlıdır.¹⁶ Metnin tamamı şöyledir: ¹⁾ *um-ma wa-ak-lúm-ma* ²⁾ *a-na kà-ri-im Kà-ni-iš^{ki} 3) qí-bi-ma a-lu-um* ⁴⁾ *dí-nam IGI* ^{GIŠ}KAK.EN.GAL ⁵⁾ *i-na ha-am-ri-im* ⁶⁾ *i-dí-in-ma i-ta-ma* ⁷⁾ *A-šur-DU₁₀ i-na GÍR ša A=šur* ⁸⁾ *36 TÚG <<šu-ba-tù>>-šu* ⁹⁾ *lu ha-al-qú-ni* ¹⁰⁾ *[i]-ta-ma-ma* ¹¹⁾ *10 GÍN.TA KÙ.BABBAR* ¹²⁾ *a-na TÚG.HÍ.A* ¹³⁾ *i-na a-lim^{ki} 14) A-šur-e-mu-qí* ¹⁵⁾ *DUMU Bu-za-ta-a* ¹⁶⁾ *a-na Ím-dí-DÍNGİR* ¹⁷⁾ *i-ša-qal-ma* ¹⁸⁾ *ú A-šur-e-mu-qí* ¹⁹⁾ *ELLAT-sú i-šé-e* ^{“(1-3)} *waklum*, Kaniš *kārum*'una şöyle söyler: ⁴⁻⁷⁾ Şehir, (Tanrı Aşşur'un) ^{GIŠ}KAK.EN.GAL amblemi huzurunda kutsal mekânda kararı verdi, yemin edecek ve ⁷⁻¹¹⁾ Aşşur-*tāb*, Tanrı Aşşur'un kılıcı huzurunda 36 (top) kumaşın kaybolduğuna dair yemin edecek ve ¹¹⁻¹⁹⁾ kumaşlar (her top kumaş) için 10'ar *šeqel* gümüşü, şehirde, Buzutāya'nın oğlu Aşşur-emūqī, İmdīlum'a ödeyecek ve Aşşur-emūqī kervanını arayacak.”

Kaybolan 36 (top) kumaş ile, Aşşur-*tāb* arasındaki bağlantı iyi anlaşılammaktadır. Çünkü, kumaşların kaybolduğuna dair Aşşur-*tāb* yemin etmekte, ancak kumaşların parasını Aşşur-emūqī ödemektedir. Herhalde, Aşşur-emūqī kervanını Aşşur-*tāb*'a emanet etmiş, ancak kervan yolda bazı sıkıntılarla karşılaşmış olmalı ki, kumaşlar kaybolmuştur.

waklum mektuplarının ikinci grubunu, *waklum*'dan, Asurlu tüccarlara hitaben yazılmış kişisel belgeler oluşturmaktadır. Tabletlerde adı geçen tüccarlar, Asur kralı ile yakın ticarî ilişkilerde bulunan, kralın ticarî işlerini yürüten şahıslardı. Bu tüccarların başında, yaklaşık 2000 tablet ile Kültepe'nin en büyük arşivlerinden birine sahip olan Uşur-ša-İstar gelmektedir. *waklum*'dan, Uşur-ša-İstar'a yazılmış Kt n/k 1538 numaralı (Çeçen, 1990a: 39) belgede, Uşur-ša-İstar ve kızkardeşi arasında depozito olarak söz edilen paradan kaynaklanan sıkıntının, çözüme kavuşturulabilmesi için Asur şehir meclisine müracaat edildiği, burada alınan kararın da *waklum* tarafından Uşur-ša-İstar'a bildirildiği anlaşılmaktadır. Kral, tüccar Uşur-ša-İstar'a birtakım nasihatlar vererek kendi sözünü dinlerse iyi olacağını söylemekte, metnin sonunda da Uşur-ša-İstar'dan kirasının bedelini göndermesini istemektedir. Metinden şunları okuyoruz: ¹⁾ *um-ma wa-ak-lúm-ma* ²⁾ *a-na Ú-šú-ur-ša-İstar* ³⁾ *qí-bi-ma KÙ.BABBAR a-na* ⁴⁾ *ša ki-ma ku-a-tí* ⁵⁾ *tù-šé-ba-la-ma máš-kà-at* ⁶⁾ *KÙ.BABBAR^{pf}-kà / lup-pá-am* ⁷⁾ *a-na a-ha-tí-kà* ⁸⁾ *ú-la tù-šé-ba-lá-šít-im* ⁹⁾ *da-ni-iš / a-ha-at-kà* ¹⁰⁾ *tal-mi-na-ku-um / šu-ma* ¹¹⁾ *ta-ra-a-ma-ni i-nu-mi* ¹²⁾ *té-er-ta-kà / i-lá-kà-ni* ¹³⁾ *a-na <a>-ha-tí-kà / šu-up-ra-ma* ¹⁴⁾ *i-na SAG / ša-zu-úz-tí-kà* ¹⁵⁾ *lu ta-zi-iz-ma* ¹⁶⁾ *qá-sú-nu / lu ta-lù-ul* ¹⁷⁾ *ša-zu-úz-ta-kà* ¹⁸⁾ *la da-am-qú / šít-im* ¹⁹⁾ *AN.NA 4 GÚ ša A-du* ²⁰⁾ *ub-lá-ku-nu-tí-ni / ig-ri* ²¹⁾ *ša a-na ba-tí-iq-tim* ²²⁾ *ú wa-tù-ur-tí-im-ma* ²³⁾ *šé-bi₄-lá-ni-<im>* ^{“(1-3)} *waklum*, Uşur-ša-İstar'a şöyle söyler: ³⁻⁸⁾ Gümüşü (parayı) vekiline göndereceksin, fakat gümüşün depozitosu (ile ilgili) tableti kızkardeşine göndermeyeceksin.⁹⁻¹⁹⁾ Kızkardeşin, sana karşı kötü davranıyor. Eğer beni seviyorsan, senin haberin bana geldiği zaman, kızkardeşine (de) yaz ve ¹⁴⁻¹⁵⁾ senin temsilcinin başında dursun ve onların hissesini korusun.¹⁷⁻¹⁸⁾ Senin temsilcin iyi değildir (dürüst değildir).¹⁹⁻²³⁾ Adu'nun size gönderdiği 4 *biltum* kalayın bedeli benim kiramdır. Az veya çok (olsun) bana gönder.”

Uşur-ša-İstar adının geçtiği bir başka *waklum* mektubu AKT 2, 22'dir. (Bilgiç-Bayram, 1995: 43-44). *waklum* tarafından, Enna-Su'en, Uşur-ša-İstar ve Aduda'ya yazılmıştır. Mektupta, krala ait olduğu anlaşılan 6 *biltum* ve fazlası kalay, 12 (top) kumaş ve 3 siyah eşeğin, Ennum-Aşşur tarafından adı geçen tüccarlara gönderileceği kayıtlıdır. Kral, metnin devamında 150 (top) *kutānum*-kumaşının, Ennum-Aşşur tarafından Turhumit *kārum*'una taşındığı bilgisini vermekte, Ennum-Aşşur'un, Turhumit'te fazla kalmaması, Asur'a gönderilmesi gerektiğini söylemektedir. Ennum-Aşşur, kral adına çalışan, saraya ait malların Anadolu'ya sevkiyatından sorumlu bir tüccar ya da sarayda görevli bir işçi olmalıydı. Metinde şu ifadeler kayıtlıdır: ¹⁾ *um-ma wa-ak-lúm-ma* ²⁾ *a-na En-na-Sú-en₆* ³⁾ *Ú-šú-ur-ša-İstar* ⁴⁾ *ú A-du-da qí-bi-ma* ⁵⁾ *6 GU ú it-ra-sú* ⁶⁾ *AN.NA 12 TÚG ša li-wi-tim* ⁷⁾ *3 ANŠE ša-lá-me En-um-A-šur* ⁸⁾ *i-ra-dí-a-ku-nu-tí* ⁹⁾ *me-er-ú-i-a a-tù-nu* ¹⁰⁾ *a-ma-kam ki-ma a-ra-ma-na-tí-ku-<nu>* ¹¹⁾ *tù-uš-ta-ma-ra-sa-ni* ¹²⁾ *AN.NA^{ki} dí-na* ¹³⁾ *A-du-da la tù-qá-a-a* ¹⁴⁾ *AN.NA ½ GÍN zí-<tí>-šu* ¹⁵⁾ *ki-ma i-za-zu* ¹⁶⁾ *et-qà-ma dí-na* ¹⁷⁾ *KÙ.BABBAR A-du-da* ¹⁸⁾ *li-ik-šu-da-am* ¹⁹⁾ *IGI A-šur ú i-li-a* ²⁰⁾ *a-kà-ra-ba-ku-nu-tí* ²¹⁾ *1 me-at 50*

¹⁵ PRAG 1, 765 numaralı belgede ^{GIŠ}KAK.EN.GAL'ın Akadca karşılığı olarak *šugarriā'um* verilmiştir. *šugarriā'um* için CAD Ş/III, s: 197 ve AHW, s: 1259'da “Tanrısal bir sembol” ve CDA, s: 380'de “Hukukî işlemlerde bir sembol” anlamları verilmekte, metinlerde Tanrı Aşşur'un bir sembolü olarak geçmektedir.

¹⁶ Kt 88/k 1043 ve Kt 88/k 1059 numaralı *waklum* mektuplarının zarfında da kararın ^{GIŠ}KAK.EN.GAL amblemi huzurunda alındığı kayıtlıdır.

TÚG *ku-ta-n[i]*²²⁾ *a-na kà-ri-im*²³⁾ *Tù-ur-hu-mì-it* <<n[a]-šf>>²⁴⁾ *En-um-A-šur na-šf a-ma-kam*²⁵⁾ *la isà-hu-ur*²⁶⁾ *tù-ur-da-šu*^{“1-4)} *waklum*, Enna-Su'en, Ušur-ša-İštar ve Aduda'ya şöyle söyler:⁵⁻⁸⁾ 6 *biltum* ve fazlası (olan) kalayı, sargı içerisindeki 12 (top) kumaş (ve) 3 siyah eşeği Ennum-Aššur size sevkedecek.⁹⁻
¹¹⁾ Sizler benim çocuklarımsınız. Siz kendinizi ettiğiniz gibi beni de rahatsız ediyorsunuz (sıkıntı veriyorsunuz).¹²⁻¹³⁾ Kalayımı veriniz. Aduda'yı beklemeyiniz.¹⁴⁻¹⁸⁾ Onun hissesi olan yarım *šeql*'lik kalaya kefil olduğunuz gibi geçiniz ve veriniz. Aduda, benim için gümüşü elde etsin.¹⁹⁻²⁰⁾ Tanrı Aššur ve tanrımın huzurunda sizi takdis edeceğim.²¹⁻²⁶⁾ 150 (top) *kutānum* kumaşını Turhumit *kārum*'una Ennum-Aššur taşımaktadır. Orada gecikmesin! Onu sevkediniz.”

Kral ile iş ilişkileri iyi olan diğer tüccarlar Buzutāya ve Pūšu-kēn'dir. VS 26, 73 numaralı belgede kral, Buzutāya ve Pūšu-kēn'e, adını iki kere zikretmesinden anlıyoruz ki, bilhassa Buzutāya'ya, kendisinin mührü altındaki 15 *mina* kalayı, Šū-Nunu adlı kişinin taşıdığı bilgisini vermekte ve kalayın fiyatının karşılığını gümüş olarak kendisine göndermesini istemektedir. Šū-Nunu, AKT 2, 22 numaralı belgedeki Ennum-Aššur gibi, kralın ticarî mallarının ilgili tüccarlara ulaştırılmasından sorumlu bir kişiydi. Metnin tamamı şöyledir: ¹⁾ *um-ma wa-ak-lúm-ma* ²⁾ *a-na Bu-zu-ta-a* ³⁾ *ù Pu-šu-ke-en* ⁴⁾ *qí-bí-ma* ⁵⁾ *a-na Bu-zu-ta-a* ⁶⁾ *qí-bi-ma* 15 *ma-na* AN.NA ⁷⁾ *ku-nu-ki-a* / *Šu-Nu-nu* ⁸⁾ *ub-lá-kum* / *ší-im* ⁹⁾ AN.NA ^{ki-a} KÜ.BABBAR ¹⁰⁾ *še-bi-lam* ¹¹⁾ [*lá*] *ta-ba-ta-qám* ¹²⁾ IGI A-šur ¹³⁾ *ù i-li-a* ¹⁴⁾ *a-kà-ra-ba-ku-nu-tí* ¹⁵⁾ IGI A-šur-^dUTU ^{ší} NU.BANDÀ ¹⁶⁾ IGI A-šur-i-mí-tí DUMU A-mur-DİNGİR ¹⁷⁾ IGI A-šur-en-nam ¹⁸⁾ DUMU *En-um-A-šur* ¹⁹⁾ AN.NA *a-na Šu-Nu-nu* ²⁰⁾ *áp-qí-id* ^{“1-6)} *waklum*, Buzutāya ve Pūšu-kēn'e şöyle söyler, Buzutāya'ya şöyle: ⁶⁻¹¹⁾ Šū-Nunu, benim mührüm (altındaki) 15 *mina* kalayı sana taşıdı. Benim kalayımın fiyatını gümüş olarak gönder. ¹¹⁻²⁰⁾ Ucuz olmayacak! Tanrı Aššur ve benim tanrımın huzurunda sizi takdis edeceğim. Vekil Aššur-Šamši'nin huzurunda, Amur-ilī'nin oğlu Aššur-imitti'nin huzurunda, Ennum-Aššur'un oğlu Aššur-Ennam'ın huzurunda, Šū-Nunu'ya kalayı teslim ettim.”

KTS I, 30 numaralı mektupta da, *waklum*, Asqūdum adlı şahıstaki gümüşünü kurtarmak için Pūšu-kēn'den yardım istemektedir. Çünkü, metne göre *waklum*, Asqūdum'a teslim etmesi için birtakım mallar emanet etmiş, ancak bu şahıs kendisine verilen görevi düzgün bir şekilde yapmadığı için bazı problemler ortaya çıkmıştır. Metnin ilerleyen satırlarında, Asqūdum'un, kralın iki hizmetçisinin ölümüne sebep olduğu anlaşılmakta ve bu şahısla ilgili ciddi sıkıntıların olduğu görülmektedir. Çünkü, kral Pūšu-kēn'e seslenirken, İšar-Bēli adlı hizmetçisinin hâlâ Asqūdum ile beraber olduğunu, bir hizmetçisini daha kaybetmek istemediği için olsa gerek, acele bir şekilde İšar-Bēli'yi göndermesini istemektedir. Metnin ilgili satırları şöyledir: ¹⁾ *um-ma wa-ak-lúm-ma a-na* ²⁾ *Pu-šu-ke-en* *qí-bi-ma* ³⁾ *ta-áš-pu-ra-am um-ma a-ta-ma* ⁴⁾ 5 *ma-na* KÜ.BABBAR *ša Ás-qú-dim* ⁵⁾ *a-na-kam aš-ba-at-ma* *ù* 10 *ma-na* ⁶⁾ *a-na ší-ib-tim lal-qé-ma* ⁷⁾ KÜ.BABBAR *ú-šé-bi₄-lá-ku-um* / *lu-qú-tám* ⁸⁾ *ša Ás-qú-dim* / *ša ú-ša-bi-tù* ⁹⁾ *a-na* KÜ.BABBAR *ú-ta-ar-ma* KÜ.BABBAR ¹⁰⁾ *ša š[í]-ib-tim* / *ú-ta-ar-ma* ¹¹⁾ *ší-tí* KÜ.BABBAR ^{pi}-*kà ú-šé-ba-lá-ku-um* ¹²⁾ 2 GÚ 5 *ma-na* AN.NA 30 *ku-ta-ni* ¹³⁾ 2 ANŠE *ša-lá-ma* 5 *ma-na* 5 GÍN ¹⁴⁾ *hu-sà-ra-am* SIG₅ *wa-at-ra-am* ¹⁵⁾ 11 GÍN *a-mu-tum ki-iš-ru-um* ¹⁶⁾ *mì-ma a-nim a-na Ás-qú-dim* ¹⁷⁾ *a-bi-i* / *i-dí-in* IGI A-šur ¹⁸⁾ *ù i-li-a* / *a-kà-ra-ba-kum* ¹⁹⁾ *me-er-i a-ta* / *ki-ma a-an* ²⁰⁾ KÜ.BABBAR ^{pi}-*kà* 1 GÍN *tù-uš-ta-am=ru-šú* ²¹⁾ *i-hi-id-ma* / *a-dí* 1 GÚ ²²⁾ [KÜ].BABBAR *ù e-li-iš* / *a-lik-ma* ²³⁾ KÜ.BABBAR ^{ap} *a-wi-lim* / *ša-bi-it* ²⁴⁾ *tup-pi* / *tù-kà-al* ²⁵⁾ *ša a-na e-ta-lu-tí-kà* ²⁶⁾ *a-na ma-la* *tup-pi-a* / *ta-ša-bu-tù* ²⁷⁾ *a-wi-lum* / *šé-tù-ti a-bi₄-a* ²⁸⁾ *ù šé-tù-tí* / *il₅-té-qé* ^{17 29)} *šu-ta-am-ri-iš-ma* / *ma-la* ³⁰⁾ *ta-ga-mi-li-ni e-pu-uš* ³¹⁾ 2 *šú-ha-ri-a* / *uš-tí-mi-it* ³²⁾ *ù* KÜ.BABBAR ^{ap}-*ku-nu* / *i-ta-ba=al* ³³⁾ *a-na Tí-mì-il₅-ki-a* ³⁴⁾ *tí-ir-tí* / *i-ta-lá-ak* ³⁵⁾ *ù a-ta* / *a-ma-nu-um* ³⁶⁾ *šu-pu-ur-šu-nu-tí-ma* KÜ.BABBAR ^{pi} / *a-na* ³⁷⁾ *šé-ri-kà* / *lu-šé-bi₄-lu-nim* ³⁸⁾ KÜ.BABBAR 1 GÍN / *lá i-be-e-lu-nim* ³⁹⁾ *İ-šar-Be-lí* / *šu-ha-ri* ⁴⁰⁾ *iš-tí Ás-qú-dim* / *wa-ša-áb* ⁴¹⁾ *i-hi-id-ma* / *ip-ni-im-ma* ⁴²⁾ *šé-ri-a-šu* ^{“1-7)} *waklum*, Pūšu-kēn'e şöyle söyler: Bana yazdın, sen şöyle (söyledin): Asqūdum'un 5 *mina* gümüşünü burada tuttum ve 10 *minayı* faiz olarak aldım ve gümüşü sana gönderdim.⁸⁻¹¹⁾ Tuttuğum (elimde bulunan) Asqūdum'un mallarını gümüşe çevirdim ve faizini de gümüşe çevirdim. Senin gümüşünün kalanını sana gönderdim.¹²⁻¹⁷⁾ 2 *biltum* 5 *mina* kalay, 30 (top) *kutānum*-kumaşı, 2 siyah eşek, 5 *mina* 5 *šeql* mükemmel kalitede *husārum*,¹⁸ 11 *šeql* parça, (topak halinde) *amūtum*-madeni,¹⁹ bütün bunları babam, Asqūdum'a verdi.¹⁷⁻²⁴⁾ Tanrı Aššur ve benim tanrımın huzurunda sana dua edeceğim. Sen benim oğlumsun, sana ait olan gümüşün (her bir) *šeql*i için uğraşıyorsun (sorumluluk alıyorsun). (Bu yüzden) dikkat et ve (en azından) 1 *biltum* gümüş ve daha fazlasına git ve adamın gümüşünü tut (elde et)!²⁵⁻³⁰⁾ Mektubum senin yetkinde (mektubum sende). Benim mektubuma göre (gümüşü) tutuyorsun. Adam,

¹⁷⁾ *sē/ītūtum leqūm* / *laqā'um*: Hor görmek, aşağılamak. (CAD Š/II s: 345; AHw, s: 1222; CDA, s: 369).

¹⁸⁾ *husārum* (*hušārum*): CAD H, s: 257 “değerli bir taş”; AHw, s: 360 ve CDA, s: 122'de soru işaretleriyle birlikte “hematit” anlamı verilmektedir.

¹⁹⁾ *amūtum* B, CAD A/II, s: 97'de “değerli bir metal”; AHw, s: 47'de *amūtum* III “meteorik demir” ve CDA, s: 16'da *amūtum* III “meteorik demir, değerli bir metal” olarak geçmektedir.

babamı hor gördü ve aşağıladı. Kendin uğraş (sorumluluk al) ve (lütfen) iyi davran. ³¹⁻³⁷ O, benim 2 hizmetçimin ölümüne sebep oldu ve onların gümüşünü gönderdi. Haberim Timelkiya'ya gitti ve sen buradan onlara yaz ve gümüşü senin üzerine (sana) göndersinler. ³⁸⁻⁴² Bir tek gümüş dahi kaybetmemeliler! Hizmetçim İşar-Bēli, Asqūdum ile oturmaktadır. Dikkat et ve onu mümkün olduğu kadar çabuk bırak (gönder)!”

Metinde Asqūdum'un sosyal konumu ve kralla bağlantısı hakkında bilgi verilmemektedir. Larsen, Asqūdum'un KTS 55b numaralı metinde “*wardum ša ekallim*” “saray işçisi” olarak geçmesinden yola çıkarak, onun bir saray işçisi olabileceğini söylemektedir. J. Lewy ise, Asqūdum'un, Pūšu-kēn'in bir çalışanı olduğunu ifade etmektedir. (Lewy, 1956: 26, n: 109)

KTS 1, 30 numaralı mektuptaki gibi CCT 4, 32a'da da kralın, Asqūdum'a birtakım mallar verdiği, ancak Asqūdum'un yine dikkatli davranmadığı ve bu yüzden kralın da öfkelendiği anlaşılmaktadır. Asqūdum, mallarla şehirden ayrıldıktan sonra kralla haberleşmediği için birtakım sıkıntıların oluştuğu görülmektedir. Tabletten, Asqūdum ile birlikte oğlunun da bu ticarî ilişkisinin içinde yer aldığını anlıyoruz. Asqūdum şehirden ayrıldıktan sonra malları oğluna teslim etmiş olmalı ki, kral, Asqūdum'un oğlunun da kendi sözünü tutmadığını söylemekte ve bu konudaki rahatsızlığını dile getirmektedir. Kral, Asqūdum'a davranışlarının tutarsız olduğunu söyleyerek kendisini uyarmaktadır. Metnin tamamı şöyledir: ¹ *um-ma wa-ak-lúm-ma* ² *a-na Ás-qú-dim DUMU A-bu-ša-lim* ³ *qí-bí-ma iš-tù* ⁴ *ma-lá-šu u₄-me tū-ší-ma* ⁵ *té-er-ta-kà-ma* ⁶ *lá i-li-kam me-ra-kà* ⁷ *i-li-kam-ma* ⁸ KÜ.BABBAR 40 *ma-na ub-lá-ma* ⁹ *ú-lá iq-bi-a-am* ¹⁰ *i-ki-dim šf-a-ma-tim* ¹¹ [AN.N]A *iš-a-ma* ¹² [uš-té-š]í-r¹*a-ku¹-um* ¹³ [x x x x x z]i me ¹⁴ [x x x x x] x *tí-šu* ¹⁵ [x x x] *mí-šu-um lá tū-šé-ba-lam* ¹⁶ [i]-hi-id-ma KÜ.BABBAR ¹⁷ [š]é-bi₄-lam lá a-ša-pá-ra-ma ¹⁸ i-kà-ri-im ¹⁹ lá ú-qá-lu-lu-kà ²⁰ a-dí ma-lá ú 2 šf-ni-šu ²¹ qá-at-kà té-ni ²² *šup-pá-am ma* r¹ *na-kam* ²³ lá tū-šé-bi₄-lam ²⁴ i-hi-id šé-bi₄-lam ^{“(1-3) waklum}, Abu-šalim'in oğlu Asqūdum'a şöyle söyler: ⁴⁻⁹ Sen, günler öncesinde ayrıldın ve senin haberin buraya gelmedi, senin oğlun da gelmedi. 40 *mina* gümüşü gönderdi (fakat) bana söylemedi. ¹⁰⁻¹⁶ [Kala]yı şehrin dışında satın aldı ve sana gön[der]di. [x x x] [x x x] Niçin bana göndermedin? ¹⁶⁻²⁴ Dikkat et ve gümüşü bana gönder. *kārum*'da gözden düşmeyesin diye yazmayacağım. Sen iki kere davranışlarımı değiştirdin. Mektubu r¹ bana gönderme. Dikkat et ve (onu) bana gönder.”

Bir başka *waklum* mektubu da, *tadmīqtum* sermayesi ile ilgili olup, Enna-Su'en'in oğlu Šū-Anum'a hitaben yazılmıştır. KTS 1, 31A numaralı metnin ilgili satırları şöyledir: ¹ *um-ma wa-ak-lúm-ma* ² *a-na Šu-A-nim DUMU En-na-S[ú-en₆]* ³ *qí-bi-ma 5 ma-na AN.NA* ⁴ [a-n]a *ta-ad-mi-iq-tim* ⁵ *šf-lu-lu DUMU [Ú]-ku-[]* ⁶ ú *A-mur^d-UTU DUMU E-nu-a-[x]* ⁷ *na-áš-ú-ni-k[u]m* ⁸ IGI A-[šú]r ú *i-l[i-a]* ⁹ *a-kà-ra-ba-kum* ¹⁰ *mu-[...]* *li-bi lá t[ù]-lá-ma-an* ^{“(1-7) waklum}, Enna-Su'en'in oğlu Šū-Anum'a şöyle söyler: *tadmīqtum*-sermayesi için 5 *mina* kalayı, [U]ku'nun oğlu Šilūlu ve Ennua-[x]'in oğlu Amur-Šamaş sana taşımaktadır. ⁸⁻¹⁰ Tanrı Aš[šur] ve benim tanrımın huzurunda sana dua edeceğim. [...] kötü olmayacaksınız!”

Ele alacağımız bir diğer belge, Kaniš *kārum*'una ya da Asurlu tüccar(lar)a gönderilmek üzere yazılan bir *waklum* mektubu değil, ancak *waklum*'un mührü bulunan bir karar belgesidir. Kt 92/k 557 numaralı²⁰ (Çayır, 2008: 122-124) belgenin zarfı “KİŞİB *wa-ak-lim*” “*waklum*'un mührü” diye başlar ve “şehir (kararı) verdi” şeklinde devam eder. Mektubun zarfını dikkate aldığımızda, diğer *waklum* mektuplarında olduğu gibi, belgenin tabletinde de “*waklum* şöyle söyler” hitabını beklerdik. Bu belge ise, “şehir kararı verdi” şeklinde başlamakta; bir kurum ya da şahsa seslenilmemektedir. Tablette, Šū-İstar ve oğluyla ilgili hukukî bir meseleden söz edilmekte, 2 ^{GIŠ}KAK.EN.GAL amblemi huzurunda kararın verildiği anlaşılmaktadır. Kt 92/k 557b numaralı tablette şunlar kayıtlıdır: ¹ *a-lu-um / dí-nam* ² *i-na / ha-am-ri-im* ³ IGI 2 ^{GIŠ}KAK.EN.GAL ⁴ *i-dí-ma* ⁵ *Šu-İstar / DUMU A-šur-ba-ni* ⁶ *šf-bu-ta-am* ⁷ *i-na dí-tim* ⁸ *ú-lá-pá-at-ma* ⁹ *İ-dí-a-ba-am DUMU Šu-İstar* ¹⁰ *i-ša-al-ma* ¹¹ *šf-bi-šu* ¹² *a-na KÀ.DİNGİR* ¹³ *ú-šé-ra-ad-ma* ¹⁴ *šf-bu-ta-šu-nu* ¹⁵ *šup-pá-am* ¹⁶ *uš-ba-lá-ku-tù-šum-ma* ¹⁷ *i-lu-ku-ma* ¹⁸ *i-na sà-bi-tí-šu-nu* ¹⁹ *e-ta-wu-ú* ²⁰ *İ-lí-İLLAT^{ti}* ²¹ DUMU *İ-šur-ì-lí* ²² *pá-šé-er a-wa-tim* ^{“(1-13) Şehir, kutsal mekânda 2 šugarriā'um amblemi²¹ huzurunda kararı verdi. Aššur-bāni'nin oğlu Šū-İstar, mahkemede şahitler (için) kaydedecek. Šū-İstar'ın oğlu İddi(n)-abum soracak ve o, onun şahitlerini tanrı kapısına gönderecek. ¹⁴⁻²² Onların şahitliğiyle ilgili tablette değişiklik yapacaklar ve gidecekler. Onların hazır (eldeki) mal varlıkları hakkında konuşacaklar. İšūr-ilt'nin oğlu İlī-illatim meseleyi çözendir.”}

²⁰ Bir *waklum* mektubu olan Kt 92/k 544 numaralı belge de (Çayır, 2008: 121-122), Šū-İstar'ın meselesiyle ilgilidir. Ancak, bu tabletin sadece zarfı ele geçmiştir.

²¹ *šugarriā'um* için bkz. n: 15.

Sonuç

Asur kralı tarafından, Kaniş *kārum*'una ve Asurlu tüccar(lar)a yazılan, iki grupta incelediğimiz *waklum* mektuplarının, Kültepe'de ele geçen diğer mektuplaşmalardan farklı olarak resmî bir hitap tarzıyla başladığı görülmektedir. Kaniş *kārum*'una hitaben yazılan mektuplarda, kararların *hamrum* adı verilen kutsal mekânda alındığı, alınan kararların da Anadolu'ya *rābišum* "vekil, avukat" aracılığı ile gönderildiği anlaşılmaktadır. *waklum* mektupları'nda, Asur şehir meclisi kararlarına son noktayı koyan Asur kralı'nın, başta gümüş ve kalay olmak üzere, altın ve kumaşlarla ilgili problemlerden tabletlerin ciro edilerek satılması ve kan parasına kadar, her türlü ticarî ve hukukî konularda tüccarların meseleleriyle ilgilendiğini söyleyebiliriz. *waklum* mektuplarının bazılarında, Asur şehir meclisinin konuyla ilgili karar verirken, dikili taştaki hükümleri de göz önüne aldığı görülmekte ve her iki tarafın da daha sonra hak iddia etmesini önlemek amacıyla, alınan kararların şahitlerin huzurunda uygulanması istenmektedir. *waklum* ile Asurlu tüccarlar arasındaki mektuplaşmalarda, *waklum*'un, Pūšu-kēn, Buzutāya, Uşur-ša-İstar ve Šū-Anum gibi zengin tüccarlarla çalıştığı anlaşılmaktadır. Sözü edilen tüccarlar, kralın ticarî işlerini takip eden, sarayın mal sevkياتından sorumlu, krala yakın kişiler olmalıydı. Nitekim, POAT 18A'da, kral İkünüm'un, Pūšu-kēn'e "oğlum" diye seslenmesi, kral ile tüccar arasındaki samimiyet derecesini göstermektedir. Âdeta büyük bir tüccar gibi davrandığı anlaşılan kralın, Asur'dan Anadolu'ya mal sevkياتını, küçük çapta ticaretle uğraşan tüccarlar ya da saray işçileri olarak nitelendirilebileceğimiz kişilerce gerçekleştirdiği ve işin asıl bölümünü de tabletlerde adı geçen büyük tüccarlara havale ettiğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, İrfan (2003a). "Kültepe Belgelerine Göre Kārum Dairesinin İdarî Yapısı ve Politik Statüsü" *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2002 Yıllığı*, s. 342-356.
- BALKAN, Kemal (1955). *Kaniş Kārum'unun Kronoloji Problemleri Hakkında Müşahedeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- BAYRAM, Sabahattin (2000). "İna nadītım ša naruā'im", *Archivum Anatolicum*, S. 4, s. 29- 48.
- BİLGİÇ, Emin-BAYRAM, Sabahattin (1995). *Ankara Kültepe Tabletleri II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,
- ÇAYIR, Murat (2008). "Six Documents Containing Decisions By The City Assembly And Kārum Kaneš", *Old Assyrian Studies In Memory of Paul Garelli* (Old Assyrian Archives, Studies, Volume 4), s. 117-124.
- ÇEÇEN, Salih (1990a). "Kültepe Metinlerinde Bulunan Yeni Waklum Mektupları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXXIV, S.1-2, s. 35-51.
- EISSER, George-LEWY, Julius (1935). *Die Altassyrischen Rechtsurkunden Vom Kültepe*, Leipzig; Mitteilungen Der Vorderasiatisch-Aegyptischen Gesellschaft 35. BAND.
- HECKER, Karl (2003). "kunuk kārīm øaher rabi", *Alter Orient und Alter Testament, Band 274 (Festschrift für Burkhard Kienast)*, s. 183-196.
- KRYSZAT, Guido (2004c). "Wer Schrieb Die Waklum-Briefe?" *Assyria and Beyond. Studies Presented to Mogens Trolle Larsen*, s. 353-358.
- LANDSBERGER, Benno (1940). "Vier Urkunden Vom Kültepe", *Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, S. 4, s. 7-29.
- ARSEN, Mogens Trolle (1974b). "The City And Its King" *Compte Rendu de la Rencontre Assyriologique Internationale 19*, s. 285-300.
- _____ (1976) *The Old Assyrian City-State And Its Colonies*, Copenhagen, Mesopotamia Copenhagen Studies in Assyriology Volume 4.
- LEWY, Julius (1956). "On Some Institutions of The Old Assyrian Empire" *Hebrew Union College 27*, s. 1-79.
- MİCHEL, Cécile (2001). *Correspondance Des Marchands De Kaniş Au Début Du IIe Millénaire Avant J.-C.*, Paris.
- _____ (2003) *Old Assyrian Bibliography* (Old Assyrian Archives, Studies, volume 1), Leiden.
- ORLİN, Louis Lawrence (1970). *Assyrian Colonies in Cappadocia*, Paris.
- SEVER, Hüseyin (1991b). "Yeni Kültepe Tabletlerinde Geçen "Kīma awāt naruā'im" Tâbiri ve Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 34, S. 1-2, s.251-265.
- VEENHOF, Klass R (1995a). "In Accordance With The Words of The Stele: Evidence For Old Assyrian Legislation", *Chicago Kent Law Review 70*, s. 1717-1744.
- AHw: Akkadisches Handwörterbuch
AKT: Ankara Kültepe Tabletleri
CAD: The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of The University of Chicago
CCT: Cuneiform Texts from Cappadocian Tablets in the British Museum
CDA: A Concise Dictionary of Akkadian
CRRAI: Compte Rendu de la Rencontre Assyriologique Internationale
EL: Die Altassyrischen Rechtsurkunden vom Kültepe
ICK: Inscriptions Cunéiformes du Kultépé
KTS: Die Altassyrischen Texte vom Kültepe
L: Tablets in The University Museum Published by H. Lewy in HUCA
POAT: The Pennsylvania Old Assyrian Texts
PRAG: Keilschrifttafeln Aus Den Sammlungen Der Karlsuniversität PRAG
VAT: Tafelsignaturen der Vorderasiatischen Abteilung der Berliner Museen
VS: Vorderasiatische Schrifdenkmäler der Königlichen zu Berlin